

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research
Sayı/Issue 31 • Ağustos/August 2023
www.dedekorkutdergisi.com

DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut548>

Araştırma Makalesi/ Research Article

Psikanalitik Yöntem Bağlamında “Gelin Taşları” Efsanesi Üzerine Bir İnceleme

A Study on the Legend of “Gelin Taşları” in the Context of Psychoanalytic Method

Öz

Psikanaliz, insan davranışlarının kökeninde bilinçdışının etkili olduğunu ileri süren bir teoridir. Bilinçdışı, farkında olmadığımız düşünceler, duygular, istekler ve anılarla doludur. Psikanalitik yöntem sayesinde bu bilinçdışı etmenlere ulaşarak insanların davranışlarının nedenlerini keşfedebilir hâle gelmektedir. Psikanaliz sadece tıp alanında kullanılmamış, aynı zamanda edebî eserlerin derin anlamlarını keşfetmek için de kullanılmıştır. Bu yöntem sayesinde toplumların davranışları, tepkileri, inanç sistemleri gibi konuların kökenine inme imkânı olmuştur. Psikanalitik kuram ve yöntem, toplumsal olguların altında yatan bilinçdışı etkenlere odaklanıp bireylerin düşünceleri, davranışları ve toplumsal yapılar üzerindeki etkilerinin bilinçdışı dürtüler ve içgüdüler tarafından yönlendirildiğini savunmaktadır. Psikanalitik kuramın uygulanma alanlarından biri de halk bilgisi ürünleridir. Psikanalitik halk bilimi, mitler, efsaneler, rüyalar, masallar ve ritüeller gibi halkın ortak sembollerini ve anlatmalarını araştırarak toplumun bilinçdışı dinamiklerini ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Bu makalede, “Gelin Taşları” efsanesi psikanalitik kuram ve yöntem çerçevesinde incelenecektir. Gelinin taşa dönüştüğü bir efsaneyi seçme sebebimiz, evlilik döneminin Türk toplumu için hem bireysel hem de toplumsal açıdan önemli bir dönüm noktası olarak görülmesidir. Çalışmamızın amaçlarından biri insan psikolojisinin ve kültürün birbirleriyle olan ilişkisini, bir kültür ürünü olan efsanelerin psikoloji biliminin bir yöntemiyle inceleyerek ortaya koymaktır. Diğer bir amacımız da ele aldığımız efsane üzerinden evlilik dönemine ait inanma ve uygulamaların hangi bilinçdışı unsurlarından etkilendiğini ortaya çıkararak, bizden sonra yapılacak evlilik dönemi inanma ve uygulamaları çalışmalarının tahlil ve değerlendirme süreçlerine katkı sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Psikanalizm, Efsane, Taş Kesilme.

Abstract

Psychoanalysis is a theory that asserts that the unconscious is effective in the origin of human behavior. The unconscious is full of thoughts, feelings, wishes, and memories of which we are unaware. Thanks to psychoanalysis, it becomes possible to discover the causes of people's behavior by reaching these unconscious factors. Psychoanalysis has not only been used in medicine, but has also been used to explore the deeper meanings of literary works. Thanks to this method, it has been possible to get to the root of issues such as the behavior, reactions and belief systems of societies. Psychoanalytic theory and method focuses on the unconscious processes underlying social phenomena and argues that the effects of individuals' thoughts, behaviors and social structures are directed by unconscious impulses and instincts. One of the application areas of psychoanalytic theory is folklore products. Psychoanalytic folklore aims to reveal the unconscious dynamics of society by investigating the common symbols and narratives of the people such as myths, legends, dreams, tales and rituals. In this article, the legend of "Bride Stones" will be examined within the framework of psychoanalytic theory and method. The reason why we chose a legend in which the bride turns into stone is that the marriage period is seen as an important turning point for Turkish society, both individually and socially. One of the aims of our study is to reveal the relationship between human psychology and culture by examining legends, which are a product of culture, with a method of psychology. Another aim is to contribute to the analysis and evaluation processes of the beliefs and practices of the marriage period to be made after us by revealing which unconscious elements are affected by the beliefs and practices of the marriage period through the legend we have discussed.

Keywords: Psychoanalysis, Legend, Petrification.

**Nagihan Baysal
Yurdakul***

Sorumlu Yazar Corresponding Author

* Dr. Öğr. Üyesi

Ege Üniversitesi Türk Dünyası

Araştırmaları Enstitüsü, İzmir /Türkiye

Elmek: nagehanbaysal@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-5272-5922

Makale Geçmişi Article History

Geliş Tarihi: 21.06.2023

Kabul Tarihi: 30.08.2023

E-yayın Tarihi: 31.08.2023

Atıf/Citation:

Baysal Yurdakul, N. (2023). Psikanalitik Yöntem Bağlamında “Gelin Taşları” Efsanesi Üzerine Bir İnceleme. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (31), s. 39-48.

Giriş

Psikanaliz, Yunanca kökenli ve ruh kelimesinin karşılığı olan “psyke” ve analiz kelimesinin karşılığı olan “analysis” kelimelerinin birleşiminden meydana gelmiştir. Adından da açıkça anlaşıldığı üzere psikanaliz, “ruh çözümlemesi” anlamına gelmektedir. Felsefe sözlüğünde ise; “Özel olarak Freud’un, düşünce, çalışma ve eserleriyle birleştirilen psikoloji ve ruhsal tedavi anlayışı, genel olarak da Breuer ve Freud’un 1880 ve 1890’lı yıllardaki araştırma ve düşüncelerinden psikoloji akımıdır.” (Cevizci, 1996: 716; Şen, 2019: 34). Psikanalizin doğuşu bilinenin aksine Freud’la olmamıştır. Bu kavramın temeli Hipokrat’a kadar dayanmaktadır ve psikanaliz kavramının uygulaması da ilk olarak Breuer tarafından yapılmıştır (Şen, 2019: 35). Her ne kadar fikrin ilk sahibi Freud olmasa da konuyla alakalı uzun yıllar çalışmış olması sebebiyle psikanaliz kavramını kuram haline getiren kişi Sigmund Freud olmuştur.

Psikanaliz çalışmalarına Breuer’la birlikte başlayan Freud, sonrasında Jung, Adler ve Rank gibi yeni öğrencileriyle araştırmalarını sürdürmüştür. Ancak hepsiyle konuya dair fikir ayrılıkları sebebiyle bir noktada iş arkadaşlıklarını bırakmak zorunda kalmışlardır. Freud, insan yaşamındaki nevrozların ana nedeni olarak cinselliği görmektedir. Ancak öğrencisi ve çalışma arkadaşı olan Jung, cinselliği yalnızca orgazm anıyla ilişkilendirmeyip, onun birleştirici ve bütünleyici gücüne yoğunlaşırken, Rank nevrozların meydana geliş konusunda Freud’dan tamamen ayrılmaktadır. Rank’a göre insanın nevrozlarının tek nedeni doğum anında meydana gelen travma ve ayrılık kaygısıdır (Rank, 2019: 167). Adler de nevrozların nedeni olarak “aşağılık duygusunu” görmekte, bu duygunun azlığı ya da çokluğu halinde kişide farklı tipte belirtilerin olacağını dile getirmektedir (Şen, 2019: 40). E. Fromm ise psikanalize daha kültürel bir çerçeveden yaklaşarak, psikanalizin sosyal psikolojinin bir çözümlemesi olduğunu ifade etmektedir (Fromm, 1998: 14-17). Psikanaliz kavramına bakış araştırmacılar arasında farklılık gösterse de bilinçdışının bilinç halinde verilen tepkilere, insanlığın davranış biçimlerine etkisi konusunda fikir birliği bulunmaktadır.

Psikanaliz, insan davranışlarının kökeninde bilinçdışının etkili olduğunu ve bu güçlerin insanların duygusal deneyimleri ve davranışlarını etkilediğini ileri sürmektedir. Freud'a göre bilinçdışı, insanların farkında olmadıkları düşünceler, duygular, istekler ve anılarla doludur (Gençtan, 2022: 24-27). Bu bağlamda psikanaliz sayesinde, insanın kimi zaman da “hastalıklı” kabul edilen davranışlarının nedeni olan hiç bilmediği etmenlere ulaşılmakta, esas tedavi bu gizli düşünce, duygu ve anılar üzerinden yapılmakta ve kişi bu şekilde sağaltılmaktadır. Ancak bununla birlikte psikanaliz, her zaman bir tedavi yöntemi olarak kullanılmamaktadır. Dolayısıyla bu yöntem sayesinde ulaşılan her bilgi hastalık olarak görülmemelidir. Bu nedenle kısaca psikanaliz, davranışlarımızın ve tepkilerimizin bilmediğimiz kaynaklarına ulaşmamızı sağlayan bir yöntemdir.

Psikanalitik kuram yalnızca tıp dünyası tarafından kullanılmamıştır. Bu yöntem sayesinde halk bilgisinin ürünleri olan edebî yaratmalarda gizli kalmış, açıkça ifade edilmemiş derin anlamlara ulaşılmıştır. Bu durumun sebebi şüphesiz halk biliminin çalışma alanına giren ürünlerin, insan zihninin ürünü olması ve bu ürünlerin de bireylerin ve toplumların iç ve dış dünyalarının etkileri doğrultusunda meydana getirilmesidir (Jones, 2009: 129-130). Bu bakış açısıyla psikanaliz sayesinde toplumların davranışları, olaylara verdikleri tepkiler ve yaşam gayeleri ile arzuları, meydana

getirdikleri inanç sistemleri, inanma ve uygulamalar gibi konuların kökenine inilme imkânı doğmuştur.

Psikanalitik kuram metin merkezli bir yöntem olup yalnızca halk bilimi ürünlerini incelemekte kullanılmamıştır. Bu kuram edebiyat, resim, sinema gibi pek çok sanat dalının incelemesinde kullanılabilen bir yöntemdir (Ekici, 2004: 104). Ancak Ernest Jones, halk bilimcilerin psikanaliz kuramını mantıklı bulmayıp reddettiklerini ifade etmektedir (Jones, 2009: 104). Bu bağlamda psikanalitik yöntemin yaşamın pek çok alanına uygulanabilirliği olmakla birlikte araştırmacılar tarafından eleştiriye maruz kalan bir yapısı olduğunu da söylemek gerekir.

Psikanalitik düşüncenin temelini oluşturan ve psikanalitik halk bilimi kuramının ve yönteminin kökenini meydana getiren ekoller üç alt başlık altında üç başlık altında incelenmektedir: Wundt Ekolü, Sigmund Freud Ekolü ve Carl Gustav Jung Ekolü şeklinde isimlendirilmektedirler. Wilhelm Wundt, psikolojiyi bir bilim dalı olarak ele almış ve psikolojinin edebî yaratmaların meydana gelişinde önemli bir yere sahip olduğunu belirtmiş; halk bilgisi ürünlerinin kaynağı olarak bilinçaltını ve yarı bilinçaltını göstermiştir (Şen, 2019: 46-47). Sigmund Freud ise bilinçaltının kendini rüyalarla görünür hâle getirdiğine dikkatleri çekmiş ve rüyaların bastırılmış cinsel dürtüleri açığa çıkardığını dile getirmiştir (Freud, 2014: 17; Freud, 2020: 598-628). Freud ekolünün temsilcilerinden olan K. Abraham da rüyalar ve mitler arasındaki bağlantıyı ortaya koymuş ve bunların ortak bir paydadana beslendiklerini ifade etmiştir (Abraham, 2017: 9). Bu bağlamda mitler toplumsal bir yapıya sahipken, rüyalar bireysel bir zihnin ürünüdür. Ancak bireysel zihnin de toplumsal hafızadan beslendiği göz önüne alındığında rüyaları bireyin bastırılmış duygu ve düşüncelerinin ifadesi, mitleri de toplumların bastırılmış duygu ve düşüncelerinin ifadesi olarak görmek gerekmektedir. Dolayısıyla mitik anlatımlar rüyalara da etki etmektedir.

Freud her ne kadar insanın davranışlarının ve tepkilerinin temelini bastırılmış cinsel dürtüleri koysa da psikanalitik kuram ve yöntemi bastırılmış cinsel dürtüler tekeline almak, kuramın diğer geliştiricilerinin fikir ve düşüncelerini görmezden gelmek demek olacaktır. C. G. Jung ve Ekolü psikanaliz ve “cinsel simgecilik” kavramlarını reddederek, Jung tarafından ortaya atılan “Analitik Psikoloji” kavramı üzerine yoğunlaşmıştır. Jung, analitik psikolojide bilinç ve bilinçaltı kavramlarına yoğunlaşmıştır. Bu kavramların hem birey hem de toplum için geçerliliği olan kavramlar olduğuna değindikten sonra bireysel bilinçaltının toplumsal bilinçaltından etkilendiğini dile getirmiş; toplumsal ve bireysel düzlemde tekrar edegelen imgelerin de ilk hallerine “arketip” adını verip, analitik psikoloji incelemesini bu kavram üzerinden sürdürmüştür (Jung, 2018: 37; Jung, 2020: 80-81). Jung’un yanı sıra Freud ekolünün bir diğer temsilcisi olan A. Adler de Freud’un “cinsel simgecilik” kavramını reddetmiş ve bu kavram yerine “bireysel psikoloji” kavramını kullanarak çalışmalarını bu isim üzerinden sürdürmüştür (Fromm, 2021: 31). Kendilerini “Yeni Freudcular” olarak tanımlayan ve pek çok noktada birbirlerinden ayrılan E. Fromm, K. Horney ve H. S. Sullivan’ın ortak fikri, kültürel ve sosyal verilerin bilinçdışının değerlendirmesinde önemli bir rol oynadığı ve psikanalizin özünde sosyal psikolojinin bir analizi olduğudur (Fromm, 2021: 30). J. Lacan, psikanalizmin dört temel kavramını; bilinçdışı, tekrarlanma, aktarım ve dürtü olarak belirlemiştir (Lacan, 2019). Psikanaliz bireylerin ya da toplumların bilinçdışının tesiriyle ürettikleriyle ilgilenmesi, kolektif hafızada yer alan bu üretilmiş bilgi ya da olguların kuşaklar boyunca tekrarlanarak aktarılıyor oluşu ve bu

bilginin benzer dürtülerle kendini göstermesi sebebiyle Lacan psikanaliz kavramını bu dört ana başlık içerisinde incelemeyi uygun görmüştür.

Psikanalitik kuram, toplumsal olguların altında yatan bilinçdışı süreçlere ve içgüdülere odaklanmaktadır. Bu yaklaşıma göre, bireylerin düşünce, davranışları ve toplumsal yapılar üzerindeki etkileri, bilinçdışı dürtüler ve içgüdüler tarafından yönlendirilmektedir. Freud'un ortaya attığı "süperego", "id" ve "ego" gibi kavramları da bireylerin toplumsal normlara nasıl uymaya çalıştığını ve içgüdülerini nasıl bastırdığı konularını açıklamak için kullanılmaktadır. Freud "id" kavramını, insanın doğumuyla getirdiği, tamamıyla bilinçaltını simgeleyen, mantıktan ve ahlaktan uzak olan alan şeklinde açıklamaktadır. Bununla birlikte "ego" kavramı için ise Freud zihnin mantıklı düşünce ve gerçekçi değerlendirmelere ayrılmış, "kişiliğe ben damgasını vuran bölümü" olduğu ifadelerini kullanmıştır. Son olarak Freud, "süperego" kavramı içinse "id" in bir uzantısı olarak meydana gelen ve idin akıl dışı arzularının ve isteklerinin cezalandırılmasıyla ilgili olduğunu dile getirmektedir (Demir, 2020: 501). Bu bağlamda bireyin bilinçdışına ait durumların bilinçli halindeki hal ve hareketlerini dile getiren bu kuramı toplumlara mal olmuş ürünlere uygulamak mümkündür.

Psikanalitik kuramın uygulanma alanlarından biri de halk bilimidir. Psikanalitik halk bilimi, halkın kolektif bilinçdışını ve toplumsal sembollerin anlamını araştırmaktadır. Bu kuram, mit, efsane, rüya, masal, ritüel gibi toplumun ortak paylaştığı semboller ve anlatmalar üzerinden toplumun bilinçdışı dinamiklerini ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Freud, ilkel insanla nevrotik insan arasında bir bağ olduğuna ve bu nedenle nevrotik insanın psikanaliz süreciyle ilkel insanın içgüdülerine ulaşılacağına inanmaktadır. Bununla birlikte Freud, mitlerin derin içgüdülerden meydana getirildiğini ifade etmektedir (Albasan, 2019: 99). Bu bağlamda mitler ve mitlerden sonra meydana getirilen halk anlatmaları, insanın ve ait olduğu toplumun derin doğasını açığa çıkarmaktadırlar. Bir başka ifade ile bu anlatmalar toplumların psikolojik yapılarının sembolik bir ifadesidir.

Bizim bu makaleyi yazmaktaki amacımız halk bilgisinin ürünü olan efsanelerin psikanalitik kuram çerçevesinde ele alınması, bu inceleme sayesinde toplumsal psikolojik yapının ortaya çıkarmaktır. Şüphesiz yapacağımız bu tek inceleme ile istediğimiz sonuca ulaşmamız imkânsızdır. Ancak bu kuram çerçevesinde yapılan değerlendirmelerin sayısının artmasıyla geleneksel Türk dünya görüşünün ve bu görüşün meydana getirdiği halk anlatmalarının meydana getiren psikolojik yapı bir diğer ifade ile arka plan görünür hâle gelecektir. Çalışmamızda Saim Sakaoğlu'nun "101 Anadolu Efsanesi" (Sakaoğlu, 2013) isimli kitabındaki ilk efsane olan "Gelin Taşları" efsanesini psikanalitik kuram ve yöntem çerçevesinde inceleyeceğiz.

1. Taş Kesilme Efsaneleri

Efsane, ilk defa kim tarafından nerede yaratıldığı bilinmeyen, herkes tarafından her ortamda anlatılabilen, sözlü ve yazılı olarak kuşaktan kuşağa aktarılan, toplumun kendine ve doğaya dair inanma ve bilme ihtiyacını tatmin etme ve toplumu eğitme özelliğine sahip, bu bağlamda gerçekliğine inanılan kısa anlatmalardır. Efsaneler, mitik dönemin ve bu döneme bağlı anlatmaların işlevlerini yitirmesiyle birlikte mitlerin sahip olduğu gerçeklik ve inandırıcılık işlevini üstlenen anlatmalar olmuşlardır.

Mitlerin sahip olduğu kutsallık özelliği, onları ilkel insan için dinsel sistemin kaynağı haline getirmiştir. Ancak gelişen dünya şartlarında bu mitlerin insan yaşamında sahip olduğu işlevleri kaybetmesiyle insanlığın kutsalla ya da dinsel düşünce sistemiyle bağını efsaneler kurmuştur (Ekici, 2005: 228). Bu yaklaşıma göre efsaneler, ilkel insanın kendisi ve doğaüstüyle kurduğu ilişkinin sembolik taşıyıcılarıdır. Dolayısıyla efsanelerde geçmiş zaman bilgilerinin izlerine rastlamak olağan bir durumdur.

Efsanelerde, diğer halk bilgisi ürünlerinde olduğu gibi çeşitli motifler bulunmaktadır. “Şekil değiştirme” motifi de Türk dünyası efsanelerinde sıkça karşılaşılan motifler arasındadır. Bu motif yeryüzüne ait bir unsurun, bir hayvanın veyahut bir uzaydan gelen herhangi bir cismin meydana gelişini açıklamak için oluşturulmuş anlatılarda görülmektedir (Ergun, 1997a: 167). Bu bağlamda efsanenin işlevleri arasında, halihazırda bulunan bir nesnenin var oluş sebebini ifade etmek ve kökeni hakkında bilgi vermek amacı bulunmaktadır.

Şekil değiştirme efsaneleri içinde en yaygın olanları da taş kesilme efsaneleridir. Türk Dünyası efsanelerinde taş kesilme, kimi zaman dua veya beddua yoluyla kimi zaman günahlar nedeniyle kimi zaman dilek sonucunda kimi zamansa kendiliğinden meydana gelebilmektedir. Ancak taş kesilme efsanelerinde kötülük durumu mevzu olduğunda ana tema “cezalandırma”dır (Sakaoğlu, 1980: 40-42). Bu efsanelerde kişi ya da kişiler itaatsizlik yaptıkları veya kötülük ettikleri için taşa dönüştürülmektedirler. Aynı zamanda efsane içinde ifade edilen “korku”, “kurtulma arzusu” ya da “utanç” hallerinde de taş kesilme durumu görülmektedir (Ergun, 1997a: 174-176). Bu bağlamda efsanelerin gerçek olayları konu alan anlatımlar olduğuna inanma, bu anlatılarda taş kesilme motifinin kullanım amacının dinleyiciye ders vermek çeşitli ahlaki değerlerin korunması hususunda onları uyarmak ve terbiye etmek olduğunu göstermektedir.

Efsaneler ve diğer halk anlatımlarında meydana gelen şekil değiştirmeler, kolektif bilinçaltının yaratıcı gücünden ve bilinçaltına itilmiş arzu ve isteklerden kaynaklanabilmektedir (Sakaoğlu ve Türkan, 2019: 179). Bu bağlamda taş kesilme ya da taşa dönüşme efsanelerinin yukarıda da ifade ettiğimiz üzere cezalandırma olgusu üzerine inşa edilmektedir. Bunun yanı sıra korkma, kurtulma ve utanma gibi psikolojik durumların taş kesilme efsanelerinde işleniyor olması, taş kesilme motifini bilinçli toplum tarafından reddedilen ve görmezden gelinen ilkel benliğe ait arzuların ve isteklerin cezalandırılması şeklinde algılamamıza sebebiyet vermektedir.

2. Gelin Taşları Efsanesinin Psikanalitik İncelemesi

Gelin taşları efsanesi giriş bölümünde de belirttiğimiz üzere Saim Sakaoğlu'nun “101 Anadolu Efsanesi” kitabından alınmıştır. Türk dünyasının genelinde gelinlerin istemedikleri evliliklere zorlanmaları durumunda gelinin tüm alayla veyahut tek başına taş kesildiğini konu alan efsaneler bulunmaktadır (Ergun, 1997b). Bizim özel olarak bir gelinin taşa döndüğü efsaneyi seçmemizin nedeni ise, evlilik döneminin hem bireysel hem de toplumsal anlamda Türkler için önemli bir eşik olarak görülmesidir. Bununla birlikte döneme ait duygu ve inanmalarının hangi bilinçaltı öğelerinden beslendiğini açığa çıkararak, bundan sonra evlilik dönemine ait inanma ve uygulamalarla ilgili yapılacak olan çalışmalarda kültür ve psikolojinin ilişkisi ile bu iki kavramın birbirlerine etkileri bağlamındaki değerlendirmelerde yardımcı olmaktadır.

Değerlendirmeye geçmeden önce efsane metnini burada vermenin uygun olduğu kanaatindeyiz. “Gelin Taşları” efsanesi şu şekildedir: “Erzurum'un Aşkale

İlçesinin Kandilli Bucağına bağlı Merdiven köyünde, evlenme çağına gelen delikanlıya komşu köylerinin birinden güzel bir gelin getirilmektedir. Gelini getirecek alayda damadın erkek kardeşi de bulunmaktadır. Bölgenin âdetine göre damat, gelin getirecek alayda bulunmaz, evin damında onların gelişini bekler. Gelini getiren alayın bir istirahat anında yengesini gören damadın kardeşi, onun güzelliğine vurulur, içine bir ateş düşer. Artık aklı hep gelindedir. Delikanlı geline baktıkça bir hoş olur; gelin de bir müddet sonra onun bakışlarına karşılık vermeye başlar. Bunlar birbirlerine baka baka köyün giriş yerine kadar gelirler. Düğün alayı tam köye gireceği esnada gelin ve damadın erkek kardeşi taş kesilirler.” (Sokaoğlu, 2013: 17). Efsane toplum tarafından uygun görülmeyen davranışlar sergileyen iki insanın tanrı tarafından cezalandırılmasını konu almaktadır. Bu efsaneyi psikanalitik kurama göre inceleyelim.

Bilinçdışı İstekler ve Sembolleri

Efsanede, damadın erkek kardeşi yengesini görür görmez içine bir ateş düşmektedir. Bu ateş, bilinçaltında gizli olan cinsel arzuların ve tutkuların sembolik bir ifadesi olarak görülebilir. Türk kültüründe ise ateş, iyinin ve kötünün sembolü olan bir unsurdur. Aynı zamanda eski Türk inanç sisteminde ateş, cezalandırma aracı olarak da görülmektedir (Düzgün, 2016: 147- 160).

Psikanalitik kuram perspektifinden baktığımızda efsanede gelini gördüğünde damadın kardeşinin içine ateş düşmesi Freud'un libido kavramıyla ilişkilendirmek mümkündür. Freud'a göre libido kavramı yalnızca cinsel dürtüyü ifade eden bir kavramdır (Jung, 2020: 111). Libido olarak isimlendirilen bu cinsel arzu gibi bilinçdışı unsurlar, bilinç halinde bazı durumlarda semboller ve metaforlar aracılığıyla kendini göstermektedir (Cebeci, 2022: 556-564). Efsanede ateş, cinsel arzunun sembolik bir ifadesi olarak görülmektedir. Damadın kardeşi geline, yönetemediği ve hesapta olmayan bir arzu duymaktadır. Bu ilkel benliğin dürtülerinden beslenen bilinçdışı durum, kültürel belleğin de tesiriyle bilinçli toplum tarafından yanlış, hatayı ve beraberinde üzüntüyü getireceği için ateş ile betimlenmektedir. Anlatmada ateş aynı anda hem cinsel dürtüleri hem de yok edici bir cezalandırma unsurunu sembolize etmektedir. İstek duymaması gereken birine istek duyan damadın kardeşi içine düşen bu ateş yok oluş sürecini de başlatmaktadır.

Efsanede damadın erkek kardeşi ile gelinin arasında meydana gelen çekim ilkel benliklerinin devreye girmesiyle meydana gelmektedir. Türk dünyası evlilik adetlerinde gelinin yüzü gelin alayında duvakla örtülmektedir. Bu bağlamda dinlenme esnasında erkek kardeşin gelini görmesi ile kastedilen durumun gelini görmemesi gereken bir şekilde görmesi ya da görmemesi gereken bir yerini görmesi -bu gelinin tuvalet ihtiyacını giderdikten sonra toplanırken görmesi olabilir- veyahut dinlenme esnasında damadın kardeşi ile gelin arasında cinsel ilişkinin meydana gelmesi şeklinde yorumlanabilir. İlk olasılıkta erkek kardeşin gelini uygunsuz bir biçimde görmesi ve gelinin de görüldüğünü fark etmesi üzerine ikili arasında cinsel bir arzu meydana gelmiştir. İkinci olasılıkta ise ikili içgüdüsel dürtülerine esir olarak ilişki yaşamışlardır. Her iki olasılık da toplumsal beklenti ve ahlaki normların aksini işaret etmektedir. Efsanenin bu kısmında damadın kardeşinin ve gelinin mantık sınırları dışında aniden ve beklenmedik şekilde ortaya çıkan içgüdüsel dürtülerle ve haz odaklı bir diğer ifade ile ilkel benlikleri doğrultusunda hareket etmektedirler.

Aile İlişkileri ve Duygusal Bağlar

Efsane, damadın erkek kardeşinin gelini görmesiyle başlayan karmaşık bir duygusal bağa sahiptir. Bu, psikanalitik kuramda aile ilişkileri, özdeşleşmeler ve oedipus kompleksiyle açıklanabilir bir durumdur.

Efsanede erkek kardeşin yengesine duyduğu çekim, bir özdeşleşme sürecini yansıtmaktadır. Freud'un özdeşleşme kavramı, çocuğun erken dönemlerde, özellikle de cinsel kimlik gelişimi sürecinde ebeveynleriyle veya seçtikleri diğer kişilerle benzerlik kurarak kendi kimliğini şekillendirmesiyle ilgilidir (Jung, 2020: 146-151; Gençtan, 2022: 91). Efsanede damadın erkek kardeşi, abisinin evlenmek istediği kadına karşı içinde bir çekim hissetmektedir. Bu bakış açısıyla erkek kardeş kendisini abisiyle özdeşleştirmekte ve onun eşini kendisine cazibe kaynağı haline getirmektedir. Abisiyle kendisini özdeşleştiren erkek kardeş arasında gelin nedeniyle bir rekabet durumu söz konusu olmaktadır. Oedipus kompleksinde de çocuklar kendilerini hem cins ebeveynlerle veyahut onların yerine koydukları kimselerle özdeşleştirmekte ve karşı cins ebeveynlerine ilgi duyup hemcins ebeveynlerini rakip olarak görmektedirler. Rekabet hissi süperegoyu meydana getiren toplumsal ve ahlaki sisteme bir baş kaldırı olarak yorumlanabilir. Bu durum süperegonun gelişmesi bir diğer ifade ile ahlaki kişiliğin oluşması için gerekli bir durumdur. Ancak yönetilememesi halinde, kişi ilerleyen dönemlerde cinsiyet rolleri bakımından sorunlar yaşamaktadır (Haspolat, 2022: 4-6). Efsanede de yönetilemeyen bir özdeşleşme durumu görülmektedir. Bu bağlamda erkek kardeş, ilkel benliğine yenik düşmektedir.

Erkek kardeşin abisiyle arasındaki rekabetin abisinin evlenmesi ile başlaması, erkek kardeşin annesine yönelik bastırıldığı cinsel dürtülerin yer değiştirmesi olarak da görülebilir. Cinsel yönden gelişen erkek kardeşin anne aracılığıyla tatmin edemediği cinsellik arzusunun, abisinin karısıyla tatmin etmesi bir bakıma içine bastırıldığı hislerin intikamını alması olarak görülebilir. Bu doğrultuda efsanede baba figürü yerine konulan abi, erkek kardeş için erginleşmenin önündeki engel olmaktadır. Bu bakımdan abinin eşine duyulan ilgi otoriteye isyan etmek ve hâkimiyeti ele almak anlamına gelmektedir.

Buraya kadar verdiğimiz bilgilere ek olarak, efsanede damadın kardeşi ile gelin arasında meydana gelen çekimin ya da ilişkinin gelinin eve getirilmesi sürecinde yaşandığı belirtilmektedir. Oedipus kompleksi çocuğun hem kişilik hem de cinsellik bakımından gelişim gösterdiği süreçte başlamaktadır. Dolayısıyla gelin alayının kat ettiği yol, damadın kardeşinin yaşadığı bu cinsel gelişimi ve bu gelişim sürecini olması gerektiği şekilde yönetemediğini dönemini sembolize etmektedir.

Engelleyici Süreçler ve Savunma Mekanizmaları

Efsanede, damadın bakışlarına cevap vermeye başlayan gelin köyün girişinde taş kesilmektedir. Bu durumu psikanalitik kuramdaki savunma mekanizmalarının bir örneği olarak görmek mümkündür. Bu savunma mekanizmaları çocuğun ebeveynlerinin veya diğerlerinin onayını alamadığında kendi benliğinden vazgeçmesi olarak kısa bir şekilde özetlenebilir (Gençtan, 2022: 238-240). Bu nedenle erkek kardeş ile gelinin taş kesilmesi, bilinçdışı arzularının bilinçli düzeyde ifade edilmesini engelleyen bir savunma mekanizması olarak yorumlanabilir. Yukarıda sözünü ettiğimiz ilk olasılığa göre, abinin eşine veya eşin kardeşine ilgi ve cinsel arzu duyulmasının toplum açısından kabul edilmeyeceği bilgisine sahip olan bilinç, toplum tarafından onaylanmak için kendi içinde bulunduğu hali bastırmakta ve kişiliğinden vazgeçmektedir.

Psikanalitik Yöntem Bağlamında “Gelin Taşları” Efsanesi Üzerine Bir İnceleme

Erkek kardeşin ve gelinin taş kesilmesi, bilinçdışı ortaya çıkan cinsel arzuların ve içsel çatışmaların ifade edilemediğini göstermektedir. Bu durum, bilinçdışı süreçlerin bastırma ve baskılama yoluyla bilince ulaşmasını engelleyen bir mekanizmayı temsil etmektedir. Bu bağlamda taş kesilme, bilincin dışına itilme ve bastırma sürecinin bir sembolüdür. Bu sayede bilinçdışından gelen dürtülerin hem erkek kardeş hem de gelin için, bastırılmış ve gün yüzüne çıkması engellenmiş olmaktadır.

Yine yukarıda bahsettiğimiz bir diğer olasılık olan erkek kardeş ile gelinin cinsel ilişkiye girme durumu ve bunun da kadın açısından anlaşılabilir olması hâli efsanenin gelinin ve erkek kardeşin taş kesildiğini belirterek sonlanmasına neden olmuştur. Anlık bir hisle ve bilinçsizce meydana getirilen bir hareket, toplumun sahip olduğu dünya görüşü ve ahlaki değerler nedeniyle sosyal hayatın içerisine dahil edilmeden yok edilmektedir.

Bilinçdışından gelen dürtülerin açığa çıkmasını engelleyen mekanizmalar arasında şüphesiz toplumsal normlar ve kültür yer almaktadır. Efsanede toplumsal normlar ve ahlaki değerlerin damadın erkek kardeşinin duygusal bağlarını engellediğini göstermektedir. Toplumun, bireyin cinsel arzularını ve uygun olmayan duygusal ilişkileri engellemesi gerekmektedir. Bu, süperego kavramıyla ilişkilendirilebilir. Süperego kavramı, toplumun ve ahlaki değerlerin içselleştirildiği, vicdan ve ahlaki kuralların temsilcisi olarak düşünülen bir kavramdır (Haspolat, 2022: 4). Efsanede damadın erkek kardeşi, gelini görüp ona karşı çekim hissetmekte ve bu çekim gelin tarafından da olumlu karşılanmaktadır. Ancak toplumun ve kültürün belirlediği normlar ve ahlaki değerler, bu duygusal bağın ortaya çıkmasını engeller. Damadın erkek kardeşi ve gelin, toplumsal normlar ve kültürel beklentiler nedeniyle cinsel arzularını bastırmak zorunda kalırlar ve taş kesilirler.

Sonuç

Psikanalitik kuram, Sigmund Freud'un geliştirdiği bir teoridir ve insan davranışını, bilinçaltının etkisiyle açıklamaya çalışmaktadır. Bu kurama göre, bilinçaltında yer alan dürtüler, istekler ve iç çatışmalar, insanın davranışlarını ve duygusal durumunu etkiler. Psikanalitik kuram ve yöntemin uygulandığı alanlardan biri de halk bilimidir. Psikanalitik kuramın halk biliminde mitlerin, destanların, masalların, halk hikayelerinin ve rüyaların altında yatan derin psikolojik motifleri incelemeyi amaçlamaktadır. Örneğin, bir mitin veya efsanenin sembollerinin psikanalitik olarak çözümlenmesi, bilinçdışı dürtülerin ve arzuların ifadesini bulmayı hedefler. Böylece, halk kültüründe yer alan mitler ve efsaneler, psikolojik açıdan anlam kazanır ve toplumun kolektif bilinçdışıyla ilişkilendirilir. Psikanalitik perspektifi halk bilimi alanında bir analiz yöntemi olarak kullanmak, kültürel mirasımızı anlamak ve insan psikolojisini derinlemesine keşfetmek için önemli ve gereklidir.

Makalemizin ana inceleme kısmını oluşturan Gelin Taşları efsanesi üzerinde yapmış olduğumuz inceleme sayesinde, bireyin ilkel haz odaklı düşüncelerinin ya da bu odakla meydana getirdiği hareketlerin toplumsal bilincin ürünü olan süperego sayesinde ortadan kaldırıldığı, bu düşünce ve harekete sahip insanların toplum içerisinde birey olarak değer görmediği ve yok edildiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Diğer taraftan, psikanalitik kuram ve yöntem çerçevesinde incelemiş olduğumuz “Gelin Taşları” efsanesinde, evlilik döneminde gelin ile damadın ve ailelerinin içinde

bulunduğu psikolojik durum ve baskıları görmek mümkündür. Bu bağlam dikkate alındığında, evlilik dönemine ait bazı inanma e uygulamaların -gelinin yüzünü duvakla örtmek gibi- hangi kültürel psikolojik zeminde meydana getirilmiş olabileceği tahlilini de kolaylaştırmaktadır.

Son söz olarak, psikanalitik kuram bağlamında halk anlatmaları üzerinde yapılan incelemeler, hem bu anlatmaları meydana getiren toplumsal psikolojinin anlaşılmasına katkı sağlaması bakımından hem de toplum tarafından meydana getirilmiş inanma ve uygulamaların bilinçdışı kökenine dair bilgi vermesi bakımından önemli ve gereklidir.

Kaynakça

- Abraham, K. (2017). *Rüyalar ve Mitler*. Çev. Emine Nur Gökçe, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Albasan, I. (2019). Yunan Mitolojisine Psikanalitik Bir Yaklaşım. *Homeros*, Cilt: 2, Sayı: 3, s. 95-102.
- Cebeci, O. (2022). *Psikanalitik Edebiyat Kuramı*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Cevizci, A. (1996). *Psikanaliz. Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Demir, R. "Üvey Anne ile Fatma Ana Masalının Psikanalitik Yöntemle İncelenmesi." *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), s. 499-512.
- Düzgün Kara, Ü. (2016). Türk Mitolojisinde Ateş Kültü. *Türk Mitolojisine Giriş*. Ed. F. Ahsen Turan, Meral Ozan, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Ekici, M. (2004). *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Ekici, M. (2005). Türk Sözlü Geleneğinde Anlatıcılar ve Anlatmalar Arasındaki İlişkiye Art Zamanlı (Diyakronik) ve Eş Zamanlı (Senkronik) Bir Bakış. *Fikret Türkmen Armağanı*. İzmir: Kanyılmaz Matbaası.
- Ergun, M. (1997a). *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi I. Cilt*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergun, M. (1997b). *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi II. Cilt*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Freud, S. (2014). *Haz İlkesinin Ötesinde*. Çev. Mehmet Ökten, Ankara: Tutku Yayınevi.
- Freud, S. (2020). *Rüyaların Yorumu*. Çev. Dilman Muradoğlu, İstanbul: Say Yayınları.
- Fromm, E. (1998). *Toplumsal Bilinçaltının Araştırılması*. Çev. Aydın Arıtan, İstanbul: Arıtan Yayınevi.
- Fromm, E. (2021). *Psikanalize Yeni Bir Bakış*. Çev. Funda Sezer, İstanbul: Say Yayınları.
- Gençtan, E. (2022). *Psikanaliz ve Sonrası*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Haspolat, N. K. (2022). Psikanalizin İçinden Bir Kavram 'Özdeşleşme'. *Muş Alparslan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 2(1), s. 1-9.
- Jones, E. (2009). Psikanaliz ve Folklor. *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 3*. Çev. Banu Yılmaz, Yay. H. M. Öcal Oğuz, Selcan Gürçayır, Sunay Çalış, Ankara: Geleneksel Yayıncılık, s. 128-141.
- Jung, C. G. (2018). *İnsan Ruhuna Yöneliş*. Çev. Engin Büyükin, İstanbul: Say Yayıncılık.
- Jung, C. G. (2020). *Freud ve Psikanaliz*. Çev. İsmail Hakkı Yılmaz, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Lacan, J. (2019). *Psikanalizin Dört Temel Kavramı*. Çev. Nilüfer Erdem, İstanbul: Metis Yayınları.
- Rank, O. (2019). *Doğum Travması*. Çev. Sabir Yücesoy, İstanbul: Metis Yayınları.

Psikanalitik Yöntem Bağlamında “Gelin Taşları” Efsanesi Üzerine Bir İnceleme

- Sakaoğlu, S. (1980). *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Sakaoğlu, S. (2013). *101 Anadolu Efsanesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sakaoğlu, S., Kadriye T. (2019). Efsanelerden Masallara Uzanan Taş Kesilme Motifinin Azerbaycan ve Anadolu Masallarına Yansımaları. *Türkbilig*, 38, s. 177-197.
- Şen, G. (2019). *Türk Masallarına Psikanalitik Yaklaşım*. [Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Muğla Sıtkı Çoban Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.